

Methods and means of forming a culture of behavior in preschool education in children in relation to national values

Nosir BAYSARIEV¹

Jizzakh Polytechnic Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form

28 March 2022

Accepted 20 April 2022

Available online

15 May 2022

Keywords:

school,
upbringing,
behavior,
education,
child.

ABSTRACT

This article expresses the opinion that national values are inextricably linked with the natural and historical development of the nation, social life, lifestyle, past, future, culture, spirituality, customs, traditions, language, territory, etc., they take place in the system of national values in the course of historical processes. The article gives directions and ways of forming a culture of behavior of preschoolers through national values, factors, forms and recommendations for the formation of a culture of behavior of preschoolers.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4/S-pp205-211>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Milliy qadriyatlar vositasida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini shakllantirishning usul va vositalari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

maktab,
tarbiya,
xulq-atvor,
ta'lim,
bola.

Ushbu maqolada milliy qadriyalar millatning tabiiy-tarixiy rivoji, ijtimoiy turmushi, yashash tarzi, o'tmishi, kelajagi, madaniyati, ma'naviyati, urf-odatlar, an'analari, tili u vujudga kelgan hudud va boshqalar bilan uzviy bog'langanligi, ular milliy qadriyatlar tizimida tarixiy jarayonlar davomida o'z o'rniga ega ekani haqida so'z yuritilgan. Maqolada maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda milliy qadriyatlar vositasida xulq madaniyatini shakllantirish yo'nalishlari va yo'llari, milliy qadriyatlar vositasida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini shakllantirish omillari, shakllari va tavsifalar keltirilgan.

¹ Senior Lecturer, Jizzakh Polytechnic Institute.

Методы и средства формирования культуры поведения у детей дошкольного воспитания в отношении национальных ценностей

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

школа,
воспитание,
поведение,
образование,
ребенок.

В данной статье излагаются мнения о том, что национальные ценности неразрывно связаны с естественным и историческим развитием нации, общественной жизнью, образом жизни, прошлым, будущим, культурой, духовностью, обычаями, традициями, языком, территорией и т.д., они имеют место в системе национальных ценностей в ходе исторических процессов. В статье даны направления и способы формирования культуры поведения дошкольников через национальные ценности, факторы, формы и рекомендации по формированию культуры поведения дошкольников.

Ta'lim tizimida islohotlar amalga oshirilayotgan hozirgi sharoitda maktabgacha tarbiya muassasalarida ta'lim-tarbiya sohasida ham dolzarb muammolarni hal etish vazifasi qo'yilmoqda. Chunki bolalarni maktabgacha tarbiya yoshidan boshlab, ularning xulq-atvori, asosan, oilada, so'ngra bog'chada shakllanadi.

Jamiyatimiz tubdan isloh qilinayotgan, ya'ni, aniqrog'i, yangilanayotgan hozirgi sharoitda bolalarni ma'naviy-axloqiy rivojlantirishda oila hamda bog'chaning ahamiyatini oshirish dolzarb masala bo'lib turibdi. Mustahkam tarbiya, chuqur ma'naviyat, imon va diyonat, odob-axloq bo'lmasa, faqat jamiyat rivojlanishining o'zidagina emas, balki shaxsiy turmush sharoitida ham hech narsaga erishib bo'lmaydi.

Jamiyat a'zolarining bir-birlariga bo'lgan insoniy munosabatlari jamiyat taraqqiyotining zaruriy sharti hisoblanadi. Chunki har bir kishining haqiqiy inson-parvarligi, boy ma'naviy go'zalligi Vatan, jamiyat manfaati yo'lida, inson osoyishtaligi, baxt-saodati yo'lida qayg'urishida o'z ifodasini topadi. Odob-axloq, xulq-atvor madaniyati ilk go'zallikdan boshlab, oila tarbiyasi ta'sirida hamda maktabgacha tarbiya muassasalarida shakllanib boradi.

Bolalar bog'chalarida xulq madaniyatini shakllantirib borishda quyidagilarga e'tibor berish maqsadga muvofiq:

- milliy qadriyatlar asosida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini shakllantirish usullari va vositalaridan foydalanishda oddiydan murakkabga, mavhumlikdan aniqlikka o'tish, o'zlashtirish, tajribaga suyanish hamda tarbiya-chining ijodkorligi va pedagogik mahoratiga tayanish;

- milliy an'ana, udum va urf-odatlardan foydalanishda mashg'ulotlarning shakl va uslublari, vositalarini mazmunan tanlay bilish, tanlangan mavzularning maqsadi, tarbiyaviy ahamiyati, samarasi haqidagi bilimlarga ega bo'lish;

- maishiy-madaniy tarbiyaga doir bilimlarni o'rgatishda oila a'zolarining madaniy saviyasi, e'tiqodi, an'analarga munosabati, oila muhitini hisobga olish, xalq teatri, musiqa, madaniyat uyi, havaskorlik va folklor dastalari kabi vositalardan foydalanish va ularga ega bo'lish.

Lekin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini tarkib toptirishda eng muhim talab – bu bolalarning kundalik hayoti faoliyatini to'g'ri tashkil etish. Bunda, asosan, ular yashab turgan muhit va tarbiyachining milliy qadriyatlarimiz bo'lgan udum va urf-odatlarimiz bilan an'analarimizni to'g'ri tanlay olish uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil eta olishdadir. Chunki bolalar o'z murabbiylariga o'ta ishonch bilan qaraydilar va unga ergashishga, tenglashishga harakat qiladilar.

Shuning uchun tarbiyachi xulq madaniyatini shakllantirishda bolalarning xulq me'yorlariga rioya etishlariga alohida e'tibor beradi. Zero, katta bog'cha yoshida bu talablarni bajarish mustahkamlana boradi. Pirovard natijada, xulq-odob me'yorining mustahkamlanishiga olib keladi. Masalan, bolaning ertalabgi salom bilan guruhga kirib kelishi, kiyinishdagi batartiblik, o'zini tutishi, so'zlashishda, xatti-harakatlardan tortib, o'yinchoqlariga munosabati, guruhdagi ozodalik va boshqa tartiblarga rioya etish, ovqatlanish qoidalariga rioya etish, mashg'ulotlarda o'zini tutishi va faol ishtirokigacha kuzatib boradi va ma'lum maqsadda yo'l-yo'riqlar beradi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning o'ta ta'sirchanligini hisobga olib, milliy an'analar, udumlar, urf-odatlar, marosimlardan foydalanishda xulq-odob madaniyatini shakllantirishda muayyan me'yorga rioya qilish zarur. Foydalanilgan udumlar, urf-odatlar maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning ta'sirchanligini hisobga olgan holda tanlanishi va ma'lum axloq me'yorlarini tarkib toptirishda og'irlik qilmasligi, zerik-tirmasligi, o'yin tarzida, yuqori kayfiyatda o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Mazkur mashg'ulotlar oddiy nasihatgo'ylik, tanbeh, tantanalardan chetda bo'lib, tabiiy sharoit, samimiy, iliq muhit bilan ta'minlanishi muhimdir. Ba'zida tarbiyachi aytmoqchi bo'lgan fikrini bolalar qisqa savol-javoblar, luqmalar bilan ilg'ab olishlari uzoq nasihatlardan yaxshi natija beradi. Pedagogik tajriba – sinov ishlari olib borgan qator bog'chalar misolida ishonch hosil qildik. Lekin bu ishonch o'zbek xalqining milliy qadriyatlaridan foydalanib o'tkazilganligi bilan alohida diqqatga sazovor.

Bu mashg'ulotlar tarbiyachi ishining samarali bo'lishiga, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar qiziqishini oshirishga yordam beradi. Biz bunga asoslanib, milliy qadriyatlarimiz bo'lgan an'analar, udumlar va urf-odatlarni o'rganish vositasida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini shakllantirishga doir mashg'ulotlar va tadbirlar o'tkazdik.

Mashg'ulotlarning mazmunli va qiziqarli o'tishi uchun yaxshi tayyorgarlik ko'rildi. Qo'rgazmali qurollar, foydalanish uchun kerakli ashyolar, shart-sharoitlar bo'lishi muhim rol o'ynadi. Chunki an'analar, udumlar va urf-odatlarni tanlashda maktabgacha tarbiya yoshidagi bola ko'z o'ngida ota-bobolarimiz siymosi gavdalanadigan bir tushuncha – ko'rgazmadan foydalanish bolalarning qiziqishi va bilimini oshirishni ta'minlaydi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning milliy qadriyatlar vositasida xulq madaniyatini shakllantirish bo'yicha o'tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari bu boradagi ishlar bir xil emasligini ko'rsatdi. Yuqori darajadagi xulq madaniyatini tarkib toptirishda milliy qadriyatlardan foydalanish uslubiyotini bilgan tajribali tarbiyachilar kiritildi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda milliy qadriyatlar vositasida xulq madaniyatini shakllantirishda quyidagi pedagogik tajriba-sinov materiallari turkumlashtirildi:

– milliy urf-odatlar va an'analarni mazmuniga ko'ra har bir guruh uchun mavzular mazmunini aniqlash;

– egallangan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar asosida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga xulq madaniyati haqida tushuncha berish, undan amaliy faoliyatda foydalanish;

– o'zlashtirilgan tushunchalar asosida kundalik xulqi faoliyatida muomala madaniyati, salomlashish madaniyati, kattalarni hurmat qilish, o'zini tuta bilishi, nafsini tiya bilishi kabi fazilatlarni tarkib toptirish;

– foydalaniladigan an'analar, udumlar, urf-odatlar bolalar uchun qiziqarli, yoshiga moslarini tanlab, tadbirlar o'tkazishda foydalanish.

1. Mashg'ulotlarni noan'anaviy o'yin shaklida o'tkazish, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning bevosita ishtirok etishiga erishish.

Mazkur talablar asosida maktabgacha tarbiya muassasalari bolalarida xulq madaniyatini shakllantirish mezonlari quyidagi 8-jadvalda belgilab olindi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatiga doir fazilatlarning rivojlanish darajasi (foizda).

8-jadval

№	Yaxshi xulqlar	Sinov guruhi			Tajriba guruhi		
		Yuqori	O'rta	Past	Yuqori	O'rta	Past
1.	Muloyimlik	24	50	60	90	45	10
2.	Xushmuomalalik	30	60	40	100	45	10
3.	Rostgo'ylik	12	60	80	85	48	15
4.	Mehnatsevarlik	17	40	80	85	49	15
5.	Mehr-muruvvat	33	60	70	90	45	5

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini shakllantirishda quyidagi 9-jadvalda keltirilgan fazilatlar asosiy mezon qilib olindi:

Xushmuomalalik	Kamtarlik	Yaxshilik
Insofililik	Saxiylik	To'g'rilik
Vijdonlilik	Mehr-muruvvat	Rostgo'ylik
Adolatlilik	Mehnatsevarlik	Sabotlilik

Shundan so'ng maktabgacha tarbiya muassasalarida xulq madaniyatini tarbiyalash tizimi ishlab chiqildi.

Albatta, bu tizimni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun maktabgacha tarbiya muassasalarida xodimlarning olib boradigan ish yo'nalishlari belgilandi.

Xulq madaniyatini milliy qadriyatlar vositasida shakllantirish bir butun, yaxlit tizim bo'lib, unda bog'cha mudiri, ota-onalarning ishtirok etishi va bunday yondashuvning to'g'riligini biz olib borgan tadqiqot ishi natijalari tasdiqlaydi.

Bolalar ikki guruhga bo'linganda yaxshi natijalarga erishildi. Ayniqsa, ikkinchi guruhdagi bolalar bilan bunday ishlar olib borilganida yaxshi natija berdi. Shunday bolalar, asta-sekin o'z kuchlariga ishonch bilan qaradilar. Milliy qadriyatlar vositasida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini shakllantirishda tarbiyachi faoliyatini yuqori darajaga ko'tarish uchun quyidagi talablarga e'tibor qaratildi:

– milliy qadriyatlar bo'lgan ota-bobolarimiz merosini o'rganish;

– xalq og'zaki ijodi, Markaziy Osiyo mutafakkirlarining maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini shakllantiruvchi g'oyalari bilan tanishish;

- xulq madaniyati tushunchasi, mazmuni-mohiyatini tushuna olish;
- urf-odatlar va an’analarni, ularning tarbiyaviy ahamiyati mohiyatini anglab yetish;
- maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda yaxshi xulqli va madaniyatli bo’lish haqidagi tasavvurlarni rivojlantirib borish;
- xulq madaniyatini baholash mezonlarini ishlab chiqish va ularni bosqichma-bosqich rivojlantirish.

Shuni aytish joizki, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda milliy qadriyatlar vositasida xulq madaniyatini shakllantirishda tarbiyachining mashg’ulotdagi mahorati, bilimi, aqli, idroki, tafakkuri, irodasi, his-tuyg’usi, holati, kayfiyati muhim ahamiyatga ega. O’tkazilgan ilmiy tadqiqot natijalari biz tavsiya etgan uslublar va vositalar tarbiyachilarga yaqindan yordam berdi. Bog’cha tarbiyachilari bilan birgalikda mashg’ulotlar uchun dars ishlanmalari tayyorlandi va u amaliyotga tatbiq qilindi. Bunday ishlar tarbiyachilar va bog’cha mudirlariga yordam berdi. Mashg’ulotlardan: “Buvijonlar davramizda”, “Mehrjon bayrami”, “Navro’zingiz muborak!”, “Chaqaloqqa ism qo’yish”, “Kelinsalom”, “Beshik to’yi”, “Sog’ligimiz-boyligimiz” va boshqa bir qancha mavzuda bolalar bilan o’tkazilgan tadbirlar va mashg’ulotlar bolalarda mehribonlik, tartib-intizom, muomala madaniyati, turmush madaniyati, kattalarga hurmat, kichiklarga shafqat kabi xislatlarni shakllantirib bordi.

Olib borilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari maktabgacha tarbiya muassasalarining maktabgacha tarbiya yoshidagi guruhlarida o’tkazilgan mashg’ulotlar jarayonida o’zining samarali natijasini berdi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda milliy qadriyatlar asosida xulq madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ishlarning quyidagi turlari o’z samarasini ko’rsatadi:

1. Milliy qadriyatlar asosida egallangan bilimlarning maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda xulq madaniyatini shakllantirishga yo’naltirilgan mashg’ulotlar.

2. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning milliy qadriyatlar vositasida xulqiy madaniyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi an’analar, udumlar, urf-odatlar, maishiy qadriyatlar asosida uyushtirilgan ijodiy o’yinlar.

3. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning amaliyotida bilish faoliyatini ta’minlashga xizmat qiluvchi vositalar.

4. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning duyoqarashini shakllantirishga yordam beruvchi vositalardan: sayrlar, diafilmlar, bolalar teatri, har xil tantanalardan foydalanish.

Bunday mustaqil ishlarni tashkil etishda quyidagi vositalarga asoslanadi:

- a) milliy qadriyatlar sanalgan an’analar, udumlar, urf-odatlardan foydalanish;
- b) allomalar merosi, musiqa, xalq og’zaki ijodi, laparlar, maqollar, ertaklar, rivoyatlar;
- d) teleko’rsatuvlar, “Oqshom ertaklari”, “Kuylaymiz-quvnaymiz”, “Kichkintoylar davrasida” ko’rsatuvlari;
- e) oilaviy-maishiy an’analar, rasm-rusumlar, avlodlarning turmush tajribalari.

Bu kabi vositalar yetarli tayyorgarlik, mahorat, tajriba va mustaqillikka asoslangan holda tashkil etilsa, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning xulq madaniyatini shakllantirishga yordam beradi. Muvaffaqiyatlar natijalari maktabgacha tarbiya yoshidagi bola xulqi, xatti-harakatlari, xulq madaniyatining asosiy ko’rinishlari sanalgan

insonparvarlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, mehr-oqibat, iymon, sabr-qanoat, o'z-o'zini tuta bilish, nazorat qilish, kiyinish odobi kabilarda namoyon bo'lib, atrof-muhitga munosabati, mehnat faoliyati, bolalarning hayotda bajarishi lozim bo'lgan faoliyati orqali o'z samarasini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O. Bo'riyev "Oila va yangi an'analar" – T.: "O'zbekiston". 1988-yil.
2. O. Bohidirov "Yngi an'ana va urf-odatlar" – T.: "Ozbekiston".
3. T. Jalilov "An'analar hayot sabog'i" – T.: "Ozbekiston". 1992-yil.
4. M. Inomova "Oilada bolalarning ma'naviy, axloqiy tarbiyasi" – T.: "Ozbekiston". 1999-yil.
5. M. Inomova "Farzand nihol, ota-ona bog'bon" – T.: "Ozbekiston". 1993-yil.
6. O. Musurmonova "Olia ma'naviyati milliy g'ururi" – T.: "Ozbekiston". 2000-yil.
7. M. Murodov "O'zbek qadriyatlari"
8. O. Musurmonova "Ma'naviy qadriyat va yoshlar tarbiyasi". – T.: "Ozbekiston". 1996-yil.
9. Абдувахобова Д., Эргашев У. Формирование умений и навыков в учебной работе. Молодой учёный. 2014. 762–769.
10. Абдувахобова Д.Э. Познавательные мотивы подростка в процессе обучения. Молодой учёный. 2015 – 7. – 614.